

Л. Л. Ордінакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду психолого-педагогічних аспектів функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти.

Визначено, що поняття «культуротворчість» розглядається з позицій інтегративної багатоконпонентної якісної характеристики особистості, що відповідає культурологічній парадигмі освіти (парадигмі людини культури); психолого-педагогічна модель культуротворчого середовища ізоморфно відображає основні взаємопов'язані структурні складники сучасної культури; на теоретичному і практичному рівнях проектування культуротворчого середовища закладена можливість представлення змісту вищої професійної освіти за допомогою категорій «культура» та «культуротворчість» як засобів інтеграції гуманістичних, соціальних і технологічних компонентів культури; освітній процес конструюється як своєрідний культурний акт, в якому студенти і викладачі виступають як суб'єкти творчої діяльності.

Методологічну основу дослідження становлять положення культурантропології, які концентрують увагу на проблемах генезису людини як творця і творіння культури у філогенетичному та онтогенетичному змісті. У результаті дослідження визначено методологічні підходи, а саме: середовищний, креативно-евристичний, взаємоцентрований підходи, що базуються на філософських, психологічних і педагогічних положеннях про включення освіти в цілісне середовище як її культурутворюючого чинника. Взаємоцентрований підхід розглядається як взаємодія суб'єктів освітньої діяльності, в процесі якої пропонуються засоби, спрямовані на розвиток потреб, мотивів, цінностей, що відображаються в самореалізації, саморозвитку та засвоєнні культурних цінностей викладачів і студентів.

У дослідженні обґрунтовано принципи: єдності змісту навчальної та дозвілєвої діяльності, гармонійної взаємодії предметно-просторової організації середовища, реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що визначають успішність функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти щодо стратегії розвитку освіти, індивідуалізації людини, розкриття і реалізації її життєвих сил, творчого потенціалу, які є фундаментом подальшого розвитку суспільства.

Ключові слова: культуротворче середовище, культуротворча особистість, генезис, середовищний підхід, взаємоцентрований підхід, принцип.

Постановка проблеми. Сьогодні вивчення наукової бази і стану освітньої практики виявляє недостатній науковий інтерес до проблеми функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти: загальна педагогіка досліджує виховну та освітню сферу середовища; недостатньо наукових робіт присвячено проблемі впливу культуротворчого середовища вищого закладу освіти на розвиток особистості майбутнього фахівця. Таке визначення проблеми дає можливість проаналізувати генезис поняття культуротворчого середовища як педагогічного феномена, визначити методологічні підходи та принципи функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні ми спираємось на наукові праці, що ґрунтуються на: ідеях психологічної теорії розвитку особистості (С. Рубінштейн); ідеї діалогу культур (М. Бахтін) та ідеї культури як діалогу (В. Біблер); теорії культурологічного підходу до сучасної освіти

(Ш. Амонашвілі, А. Асмолов, О. Бондаревська, О. Рудницька, В. Сластьонін, І. Якиманська); філософській концепції символічних форм (С. Лангер); концепції аналітичної філософії мови (Г. Райл); семіотичній концепції К. Гірца; теорії аналізу соціальної взаємодії (Г. Зіммель); методологічних положеннях педагогічних досліджень (Н. Бібік, І. Лернер, В. Краєвський, О. Пехота, М. Скаткін).

Мета статті – розгляд психолого-педагогічних аспектів функціонування культуротворчого середовища (далі – КТС) вищого закладу освіти, а саме: аналіз генезису поняття КТС як педагогічного феномена; визначення методологічних підходів, що дозволяють позитивно впливати на розвиток культуротворчої особистості у вищому закладі освіти; обґрунтування принципів, що визначають успішність функціонування КТС ВЗО.

Виклад основного матеріалу. Культуротворча здатність людини сформувала специфічне (штучне) середовище її особистого проживання, властиве тільки їй. Своє буття людина влашто-

увала сама. Первісним центром культурного середовища людини було родинне житло, яке забезпечувало зниження смертності, зміцнювало відчуття спільності, товариства, виховувало самосвідомість і довіру, виконувало роль носія традицій. Там людина навчалась тому, що безпосередньо для виживання не було потрібно: вона опановувала поняття, творила мову, поліпшувала свої знаряддя праці. Тут же відбувалася передача життєвого важливого досвіду, самоформування відбувалось у трудовому процесі. У своїй книзі «Людина і простір» Отто Больнов зазначає: «Щоб існувати у світі і виконувати своє завдання, людина має потребу в захищеному просторі [1, с. 136]». У часи пізньої античності намітився спад інтересу до проблеми середовища, який призвів до застою в дослідженнях даного напрямку.

У XVI столітті, важливе значення ідеї середовища надавав французький мислитель Жан Боден. У 1566 році вийшла його робота «Метод легкого вивчення історії», де він стверджував, що суспільство формується під впливом природного середовища [2]. Його послідовники Ш. Монтеск'є і Т. Бокль уважали, що географічне середовище (клімат, ландшафт, ґрунт) відіграє вирішальну роль у формуванні суспільно-політичного життя. Однак подальші розробки у межах антропогеографічного напрямку (К. Уїслер, Дж. Стюард тощо) відхилили ідею географічного детермінізму, допускаючи лише обмежений вплив географічного середовища на становлення людини, культури і суспільства.

Яскравий представник французького матеріалізму XVIII століття К.А. Гельвецій вважав, що виховання та освіта залежать від тих предметів, тих обставин, а значить і того середовища, в якому людина знаходиться. Він пише: «...справжніми вихователями дитинства є оточуючі його предмети; цим вихователям дитинство зобов'язане майже усіма своїми ідеями [3, с. 20]». Вплив середовища, з його точки зору, не обмежується тільки дитинством. У юнацькому віці, коли пробуджуються відомі пристрасті, всі предмети природи діють і впливають на людину особливо сильно. К.А. Гельвецій вважав, що поряд із впливом зовнішніх матеріальних предметів на людину, освіта і виховання залежать від соціальних відносин, що складаються у суспільстві, зокрема виховання, з його точки зору, нерозривно пов'язане з формою правління в державі. Вченим представлена спроба побудови освіти на науковій основі через організацію середовища, планування взаємодії з нею вихованця, але за чіткого розуміння того, що вихованість жорстко детермінована середовищем [3, с. 33–34].

Японські дослідники вибудували тонку й складну типологію структурних елементів середовища, створивши для них цілу сітку понять. Наприклад,

«араре» (спонтанна система): «Це така суміш елементів у необмеженому просторі, коли під впливом активності людей і речей виникає певний порядок, який можна виразити назовні» [4, с. 48]; «саварен» (зорова установка): «Сенс саварен полягає в тому, щоб встановити особливий зв'язок: не все знати і не все бачити» [4, с. 59]; «нусумі» (видиме – приховане): «Поняття нусумі спочатку означало щось, що зберігається крадькома, таємно. Тут, починаючи трактувати його трохи інакше, ми вживаємо це поняття для позначення імітації оточення через його елемент і використання лише фрагмента композиції для створення такої імітації <...> Композиційні елементи потребують постійної заміни та оновлення [4, с. 57]». Для японців середовище завжди локальне, між вузлами ретельно організованого середовища простягається нейтральний, безструктурний простір – точка зору, для європейської свідомості нового часу органічно чужа.

Класична педагогіка практично на займалась дослідженнями впливу середовища на становлення особистості. Вона вивчала в основному сприйняття епізодичних об'єктів середовища. Предметний світ був настільки звичним атрибутом, що не виникало і думки про необхідність його досліджувати. Існували і об'єктивні труднощі, які перешкоджали вивченню середовища:

– вплив середовища усвідомлюється тільки на початку, коли середовище сприймається як щось нове, далі людина адаптується до нього, зникає, але на несвідомому рівні середовище продовжує впливати на особистість. Якщо середовище несформоване і не спроектоване, воно створює дискомфорт;

– ефект впливу середовища стає відчутним після довготривалого перебування в ньому;

– довготривале існування в середовищі не дає змогу виробити об'єктивні критерії оцінки середовища.

Розглядаючи питання генезису поняття «культуротворче середовище», ми використовуємо принцип ієрархічності, тобто внутрішньої розчленованості та диференціації рівнів об'єкта, за одночасного збереження принципу цілісного аналізу. Використання принципу ієрархічності зумовлено особливостями нашого розуміння КТС як складної, динамічної системи.

Генезис (греч. genesis) – це виникнення, походження, а також становлення і розвиток, результатом якого є визначення стану об'єкта, що вивчається. Термін «генезис» прийшов до нас із грецької мови, був застосований у древньогрецькій міфології, а потім отримав розповсюдження у філософії (Фалес, Геракліт, Кант, Гегель та ін.). У сучасній філософії поняття «генезис» більшою частиною визначається як виникнення і становлення передумов нового предмета або явища в надрах старого на основі цих передумов.

Концептуальною основою нашого дослідження виступають методологічні підходи до формування культуротворчого середовища у вищому закладі освіти (далі – ВЗО), а саме: середовищний підхід, креативно-евристичний та взаємоцентрований.

Головною перевагою середовищного підходу є гарантоване право і студентів, і викладачів на участь у проектуванні культуротворчого середовища за допомогою виборчого сприйняття варіативних середовищних компонентів і самостійної взаємодії з ними, що дозволяє учасникам освітнього простору проявити свою суб'єкту активність.

Креативно-евристичний підхід передбачає розвиток творчого мислення, творчість у її різноманітних видах і проявах, інтелектуальну активність, що виявляє зміст навчання. У процесі творчої активності в КТС ВЗО діяльність людини змінюється, перетворюється, та у процесі таких перетворень змінюється і сама людина, тобто КТС розвиває творчі здібності й творче мислення людини і формує культуротворчу особистість – культуротворча особистість виробляє культурний продукт.

У контексті проблемного поля і методології «центром» КТС виступає соціокультурний індивід як елемент соціокультурних зв'язків. У результаті виникає взаємоцентрований підхід до формування КТС – особистість фіксується у «центрі» середовища, представляється головною її фігурою і в тій же мірі виявляється об'єктом впливів із боку культуротворчого середовища. Взаємоцентрований підхід розглядається як взаємодія суб'єктів освітньої діяльності, в процесі якої пропонується засоби, направлені на розвиток потреб, мотивів, цінностей, що відображається в самореалізації, саморозвитку і засвоєнні культурних цінностей викладачів і студентів. Особистість у процесі взаємоцентрованої педагогічної творчої дії формує КТС ВЗО.

Методологічною передумовою цього подання є визначеність поняття культуротворчого середовища як тієї частини оточуючого середовища, що створена людиною у процесі особистісної взаємозумовленості й несе відбиток її індивідуальності. КТС виступає як мікросередовище і включає в себе безпосередньо соціокультурне оточення людини – навчально-творчі колективи і групи, а також виступає як елемент макросередовища – соціокультурного, який охоплює соціокультурно-економічну систему загалом: виробничі сили, сукупність суспільних відносин та інститутів, суспільну свідомість, культуру суспільства.

Отже, реалізація методологічних підходів розуміння якісних характеристик культуротворчого середовища ВЗО виявляється таким чином:

– КТС сприяє здійсненню спільної продуктивної діяльності, конструктивної взаємодії в процесі освіти;

– КТС активізує можливості управління освітнім процесом, дозволяє виробляти прогнозування його розвитку і зростання, визначає місце кожного педагога в загальному освітньому просторі;

– основними рисами КТС виступають: самоперетворення, творення і саморозвиток;

– КТС виконує функції регулювання, освоєння і перетворення культури.

КТС ВЗО представляє собою педагогічний феномен складної природи, багатофакторний й багатокомпонентний, який визначається сутнісними характеристиками й взаємозв'язками з освітнім, науковим, соціокультурним середовищем регіону і світу.

Звертаючи увагу на те, що кожна людина робить спробу персоніфікувати себе в середовищі, тобто представити у ньому свої цінності, можна виділити три способи персоніфікації студентів у середовищі вищого закладу освіти.

1. Представлення свого зв'язку з конкретними людьми (поваги, приналежності, гордості) навчального закладу – дошка пошани, вчених ВЗО, належність до студентів.

2. Представлення своїх цінностей (політичних, релігійних, художніх тощо) – виставки, наукові праці.

3. Представлення своїх інтересів – досягнення спортивних команд, музичних груп, художніх колективів.

У нашому дослідженні успішне функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти ґрунтується на таких принципах:

1) принцип єдності змісту навчальної та дозвілєвої діяльності пропонує функціонування культуротворчого середовища у досить широкій сфері, яка охоплює освітні та дозвілєві інтереси і передбачає таке змістовне наповнення навчального процесу, в результаті якого дозвілля сприймається студентами як культурна цінність, як надбання розвитку світової культури. Український вчений-педагог В. Сухомлинський вважав, що мистецтво навчання і виховання значною мірою залежить від того, як тісно поєднується в діяльності педагога глибина, величність, благородство ідеї з конкретним емоційним ставленням до дійсності [5, с. 246-247];

2) принцип гармонійної взаємодії предметно-просторової організації середовища передбачає наявність у будь-якому компоненті середовища такої інформації, яка створює повніше уявлення про підходи до розгляду різних реальних ситуацій, а також моделює такі ситуації, з якими студенти зіткнуться в житті. Естетична спрямованість культуротворчого середовища задає орієнтири позитивного психологічного настрою, привертаючи його до дій відповідно функціям соціального процесу, що відбувається в цьому середовищі. Доведено, що університети з більш високими естетичними якостями відрізняються низьким рівнем прояву вандалізму;

3) принцип реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії сприяє активній дії учасників освітнього процесу один на одного. Цей принцип забезпечує досягнення позитивної відкритості, комунікативної компетентності, яка включає в себе уміння сприймати і розуміти особистість, її емоційний стан, володіти культурою проведення дискусій, уміння організувати і здійснювати діалог. У нашому дослідженні принцип реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії використовуємо у трьох значеннях:

– для характеристики системи діючих контактів вищого закладу освіти та середовища в процесі спільної роботи;

– для опису суспільних взаємовпливів суб'єктів у процесі діяльності;

– для характеристики особистісних змін у функціонуванні навчального закладу як відкритої системи соціалізації.

Висновки і пропозиції. Отже, дослідження генезису поняття культуротворчого середовища вищого закладу освіти доводить висновку, що в його основі знаходиться декілька онтологічних рівнів, які представляють собою складну діалектичну єдність: мононаправленість і поступовість історичного процесу. Культуротворча особистість включає об'єктивні (соціальні, матеріальні) та суб'єктивні (особистісні якості – знання, уміння, позитивна мотивація, творчі якості) передумови для творчості, а також інтелектуальний рівень, що виявляється в активності особистості в пошуку, постановці й розв'язуванні інтелектуальних задач;

евристичний рівень, що виявляється у пошуку нових засобів для вирішення поставлених задач; креативний рівень (емпірична закономірність стає не формальним засобом, а самостійною проблемою, не стимульованою ззовні).

Проведене дослідження дає можливість окреслити напрями подальшого розгляду проблеми функціонування культуротворчого середовища вищого закладу освіти. Предметом наукового пошуку можуть стати: зміст та методико-практичне забезпечення естетичного спрямування процесу вивчення історії вітчизняного мистецтва в системі професійної освіти; розвиток дозвіллевої культури майбутніх фахівців на естетичних засадах пізнання сучасного українського мистецтва; з'ясування національної основи формування естетичних ідеалів і смаків майбутніх фахівців, розвиток їх художнього сприймання і мистецького світогляду в культуротворчому середовищі вищого закладу освіти.

Список використаної літератури:

1. Bollnow O. Mensch und Raum. Stuttgart. 1963. S. 136.
2. Жан Боден. Метод легкого познання історії. Москва : Наука, 2000. 412 с.
3. Гельвецій К. Сочинения : в 2-х томах. Москва : «Мысль», 1974. Т. 2. 687 с.
4. Нихон-но Тоси-кукан. Пространство японского города. Токио, 1969. С. 48–59.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : «Рад. Школа», 1976. Т. 1. 654 с.

Ordina L. Psychological and pedagogical aspects of the cultural-creative environment functioning of higher education

The article is devoted to the consideration of psychological and pedagogical aspects of the functioning of the cultural-educational environment of the higher educational institution.

It is determined that the concept of "culturology" is considered from the standpoint of integrative multicomponent quality characteristics of the personality that corresponds to the culturological paradigm of education (the paradigm of human culture); the psychological and pedagogical model of the culture-oriented environment reflects the main interconnected structural components of modern culture; on the theoretical and practical levels of designing a culture-based environment, the possibility of representing the content of higher professional education through the categories "culture" and "cultural cultivate" as a means of integration of humanistic, social and technological components of culture; the educational process is constructed as a kind of cultural act in which students and teachers act as subjects of creative activity.

Methodological basis of the study are the provisions of cultural anthropology, which focus on the problems of human genesis as the creator and creation of culture in phylogenetic and ontogenetic content. As a result of the study, methodological approaches have been identified, namely: environmental, creative-heuristic, intercrossing, based on philosophical, psychological and pedagogical provisions on the inclusion of education in a holistic environment as a cultural factor, and the principles that determine the success of the functioning of the culture-creative environment of the university in relation to the strategy the development of education, the individualization of man, the disclosure and implementation of its vital forces, creative potential, which are the foundation of further development of society. The mutually – centered approach in the formation of educational medium in educational establishment is seen as cooperation of educational activity entities. Within the cooperation process the developmental means for motives, values, needs are being offered for self-realization, self-development and mastering cultural values of educators and students.

Key words: culture-creative environment, cultural-friendly personality, genesis, environmental approach, the mutually – centered approach, principle.